

BÚR GÁBOR AFRIKA-TÖRTÉNETI TANULMÁNYAI ELÉ

Búr Gábor régész–történész diplomát szerzett Leningrádban (1980). Hazatérve azonban régészként (e terület ismert szakmai telítettsége következtében) nem tudott elhelyezkedni, így előbb az ELTE BTK Történelmi Intézete történelmi módszertani szakcsoportjában talált helyet. Majd az ELTE BTK Új és Legújabbkori Egyetemes Történelmi Tanszékére (mai neve: Új és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék) került. Végleges helyének elnyerését tudomásom szerint leginkább Balogh András (akkor egy. docens, később, Diószegi Vilmos professzort követően, tanszékvezető egy. tanár, utóbb több helyütt is nagykövet) szorgalmazta, aki ifjú kollégánk hazaérkezése után röviddel (talán 1981–1982 táján) már nekem úgy mutatta be őt, mint egyik legkedvesebb tanítványát.

Amint ez egészen hamarosan kiderült, eme ifjú kollégával való megismerkedésem(ünk) az egész hazai afrikanisztika szempontjából nagy nyereséget hozott. Hiszen Búr Gábor nemcsak mind nagyobb érdeklődést mutatott – az akkor Salgó László biztatására ugyancsak a tanszékre került Lugosi Győző és Bede Rita történész kollégákhoz hasonlóan – az afrikai tanulmányok iránt, de jó szervezőképességgel rendelkezve azonnal bekapcsolódott az akkori ELTE Afrikai Kutatási Program vagy másnéven AKP (működése kb. 1982 és 1992 közé esik) tevékenységébe is.

Amint ismeretes, az AKP abban az évtizedben három igen sikeres nemzetközi konferenciát rendezett (1982, 1984, 1989). Búr Gábor az első konferencia dokumentumanyagában mint résztvevő szerepel. A második konferencián már előadó (előadása címe: *Nationalism in Independent Zimbabwe*), és a szervező bizottság tagja. A harmadik, mintegy 430 fős (többek között 130 afrikai kollégát vendégül látó) nagy nemzetközi konferencia esetében viszont a szervező bizottság főtárgyalója, a közel két éves előkészítő munka legfőbb motorjainak egyike. Bár előadóként is szerepel (*Self-Government to whom? Dilemma of the British liberals in South Africa, 1905–1907*).

Eközben a fiatal kutatóban mindinkább megerősödik az Afrika és különösen a déli Afrika iránti érdeklődés, amelyet jól jelez a harmadik konferencián felolvasott előadása témája (későbbi doktori dolgozatának kiindulása), valamint a Mandela-életrajz (1988), amely tudásunk szerint lehetővé tette számára, hogy ha futólag is, de személyesen találkozzon a mára afrikai jelképpé magasodó, már akkor kiemelkedő szerepet játszó afrikai politikussal.

A kádári korszak utolsó évében többen is jártak hazánkból az apartheid végórát nyögő Dél-Afrikai Köztársaságban. Így a South Africa

Foundation meghívására Balázs Judit közgazdász (utóbb egyetemi tanár és rektorhelyettes a Soproni Egyetemen) és egy a HM által kijelölt alezredes társaságában magam is eljutottam ebbe az addig elzárt (vagy inkább csak elzártnak hitt) országba. Nem sokkal később Búr Gábor is meghívást kapott, és így az ő ismeretei is kiteljesedhettek a helyszínen (terepen) szerzett benyomásokkal.

Így aztán nem véletlen, hogy visszatérésünk után mind magyar, mind az akkor éppen megnyíló budapesti dél-afrikai diplomáciai kirendeltség részéről ösztönzést kaptunk egy baráti társaság megalakítására. A rövidesen megalakuló Magyarországi Dél-Afrika Egyesület (MADAE) 1990 és 1998 között viszonylag széleskörű aktivitást fejtett ki (számos ülés, rendezvény mellett egy objektív okok folytán viszonylag szűkebbre sikerült nemzetközi konferencia, valamint a hivatalos dél-afrikai ország ismertető kiadványának két kiadása mutatja ezt a lendületet). Az egyesület munkáját végezve pedig ismét módunk volt egymásra lelni, hiszen jómagam az elnöki, Gábor a főtitkári szerepet töltötte és tölti be ma is (az említett Balázs Judit professzor pedig attól kezdve és mindmáig a 2008-tól kezdve Magyarországi Afrika–Dél-Afrika Társasággá alakult szervezet társelnöke).

Ha Búr Gábor bibliográfiáját megtekintjük, jól látszik az a kilencvenes évek első felében bekövetkező törés, mint ami nem csekély mértékben Füssi Nagy Géza, Sárkány Mihály vagy jómagam munkásságában is nyomon követhető (sajnos jó barátunk és kiváló kollégánk, az első modern magyar afrikai terepmunkás, vagyis az 1997-ben elhunyt Ecsedy Csaba ekkor már életerejére fogytán alig publikált). Az egykori AKP lendületét a MADAE kötelékében végzett munka valahogy nem volt képes pótolni. A rendszerváltás után mind inkább befelé forduló ország légköre nem kedvezett a tengerentúli tudományok művelésének, az Európán kívüli nemzetközi kapcsolatok ápolásának. Így a nagyszerű kezdet, egy publikált monográfia és egy kiváló doktori disszertáció után történész kollégánk esetében is a hallgatás évei következtek.

Mindezt csak az új évezred új érdeklődési hulláma töri meg. A nyitány egy 2002-ben publikált könyvnyi méretű könyvfejezet (*Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában*). Ettől kezdődően mind gazdagabb a paletta. És Búr Gábor érdeklődési köre is kitágul. A történelem és a politológia (pl. *Afrika története a 19–20. században* vagy *A kenyai zavargások történelmi háttere*, *Kockázatos Afrika? Biztonságpolitika történeti megközelítésben*, *Nelson Mandela – a legnépszerűbb afrikai politikus*, *Ruanda – 10 év után*, *Korunk háborúi Afrikában*) mellé felsorakozik a gazdaságtörténet, illetve -elmélet (pl. *A Millenniumi fejlesztési célok és Afrika*). A vallástörténet (pl. *Afrika vallásai*) mellett megjelenik kutatásai látókörében a társadalomtörténet (pl. *Allamkudarcok Afrikában*, *Egyén és társadalom viszonya Afrikában*), a gyarmati politika összefüggésrendszere (pl. *A Habsburg birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia gyarmatosítási kísérletei*, *A hererók halálmenete*, *Az 1904-es entente cordiale*,

a gyarmatügyi kiegészés) vagy a tudománytörténet (*Sík Endre, Afrika történetírója*).

Az új évezred új hullámain, a megnövekedett Afrika iránti érdeklődés tengerén hajózva kollégánk jelentősen kibővült publikációs tevékenysége mellett igen széleskörű tevékenységet fejtett és fejt ki mint különféle afrikai témájú rendezvények gyakori meghívott előadója. Ugyanakkor főszerkesztője a 2010-ben negyedik évfolyamába lépő *Afrika Tanulmányok* c. folyóiratnak, amelyet a pécsi egyetemen szerveződött Afrika-kutató műhely, illetőleg elsősorban az alapító-tulajdonos Tarrósy István kolléga hívott életre, és jelentet meg mind jelentősebb mérvű közfigyelemnek örvendő.

Jelenleg a hazai Afrika-tudományok, mondhatnám, a nagy várakozások állapotában gubbasztva várják jobb sorsra fordulásukat. Pontosabban arról van szó, hogy ha az első fordulón már túljutott M. A. kurzus indítási ELTE-kérelem révbe jut, akkor hazánkban első alkalommal teljes körű és teljes értékű háttére támad végre a professzionális afrikánisztikai kutatásnak, illetőleg felsőfokú oktatásnak. A leendő kurzus kijelölt irányítója: Búr Gábor.

Úgy véljük, többek között ez a kötet is igazolja azt, hogy amennyiben az új diszciplína művelésének itthoni keretei formát öltenek, az intézményesített hazai afrikai oktatás és kutatás jó kezekbe kerül.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretnénk e bevezetőt követően köszönetet mondani, mind a szerző, mind a kiadó nevében, Hudecz Ferencnek, az ELTE természettudós rektorának, illetve Dezső Tamásnak, a bölcsészkar ókortudós dékánjának, másrészt a történeti intézet vezetőinek, Borsody Csaba dékánhelyettesnek, intézetigazgatónak, Majoros István tanszékvezetőnek azért a kitüntető figyelemért, amellyel az afrikai tudományok és oktatás, illetve az afrikai kapcsolatok ügyét nyomon követik. Másrészt kijelenthetjük, hogy e kötet (a sorozat további öt kötetével együtt) nem jelenhetett volna meg az OKM, név szerint Manherz Károly államtitkár, illetőleg Balogh Sándor kijelölt tb. konzul, az Afrikai–Magyar Egyesület elnöke által eszközölt pénzügyi segítség nélkül. Még egyszer valamenynyük számára szeretnénk hálás köszönetünket kifejezni.

(2009. december)

Biernaczky Szilárd

A SZERZŐ ELŐSZAVA

Afrika, pontosabban a szubszaharai Afrika tőlünk látszólag nagyon távoli kontinens, amelynek múltja és jelene szinte ismeretlen, jövője pedig fölöttébb bizonytalan. Nem véletlen, hogy kevés történész adta fejét e hatalmas földrész tanulmányozására, hiszen az elmúlt évszázadokból a fekete-afrikai népek esetében kevés kivétellel nincsenek írásos forrásaink, és amelyek léteznek, azok is többnyire az európai gyarmatosítás különböző fázisaira vonatkoznak, illetve a gyarmatosítás nyomán megismert népek több-kevesebb sikerrel feltárt kultúrája, társadalmi élete, szóbeli történelmi hagyományai adataiból táplálkoznak.

Így tehát akiket mégis megragadott Afrika története, azok is jobbra inkább távoli múltjával foglalkoztak, a „történelem-előtti” Afrikával, és ebből a történelem-előttiségből próbáltak meg minél többet becsempészni a közelmúlt, a ma Afrikájának leírásába.

E nosztalgia az ősi Afrika iránt teljes mértékben érthető, magam is osztom mindazok világlátását, akik szerint Afrika erőszakos betagozása a világgazdaságba az egyenlőtlen csere, a rabszolga-kereskedelem, majd pedig a gyarmatosítás révén valamit végérvényesen elrontott. De hiábavalóság volna úgy tenni, mintha a távoli múlt ma ott folytatódna, ahol egykoron a kényszer félbeszakította. A hagyományok továbbélése és az elmaradottság között sem egyenlőségjelet nem szabad tenni, sem az előbbit nem szabad idealizálni, mégpedig egy sosem volt aranykor bűvöletében.

Keskenyre szabott pallón vagyunk kénytelenek egyensúlyozni, hiszen miközben tudjuk, hogy az európai behatolás sok minden összezavart, mégis éppen e sok esetben nagy erőfeszítések árán feltárt, rekonstruált hagyományok megértése adhatja a kulcsot a mai Afrikához. Voltak persze sokan, akiket kizárólag napjaink, pontosabban az „Afrika évtizede” utáni idők érdekeltek. Eme kutatók mára már elavult szemléletének éppen a kontinens igazi múltja esett áldozatul, miközben helyette általában a nemzetközi osztályharc generálszószával öntözték meg bőven mondanivalójukat. (Nem is említve, hogy időközben az az elmélet is megbukott, miszerint ezek a népek az őskommunizmusból egyenesen a modern kommunizmusba léphetnek majd át.)

E történészek, politológusok, mi több, gyakorló politikusok afrooptimizmusa éppen úgy elpárolgott, mint a remény, hogy a felszabadult Afrika néhány évtized alatt behozza egykori gyarmattartóit. A múlt évszázad végére beköszöntött afropesszimizmus pedig igazán nem kedvezett újabb munkák születésének. „Válságban hallgatnak a múzsák” – parafrázálhatnánk az ókori bölcsességet, s mára ténylegesen eléggé kevés maradt az egykor kitüntetett figyelemből.

A hazai szakirodalom lényegében fordításirodalom, amivel nem az a baj, hogy nem avatott szerzők munkái, hanem leginkább az, hogy az olvasói igények szolgálatában túlságosan általánosak, a terjedelem korlátai térben és időben nem engednek bepillantást a történelem fő sodráinak tekintett folyamatok mögé, nem is beszélve az egymással felelő nézetekről.

Az általunk összeállított kötet tanulmányai, még ha jellegükből adódóan (különbéle folyóiratokban korábban már megjelent írásokról van ugyanis szó) bizonyos átfedéseket tartalmaznak, remélhetőleg segítenek az olvasónak az általában egy körmondattal elintézett események, jelenségek, illetve a versengő magyarázatok egyikében–másikában jobban eligazodni.

Budapest, 2009. ősz

Búr Gábor

TARTALOMJEGYZÉK

Búr Gábor Afrika-történeti tanulmányai elé (Biernaczky Szilárd)	7
A szerző előszava	11
Tartalom	13
Afrika története a 19–20. században (2004)	15
A Habsburg-birodalom gyarmatpolitikája (2005)	85
Államkudarcok Afrikában (2006)	93
Az egyén és a társadalom viszonya Afrikában (2004)	127
A 21. század Afrika évszázada? (2005)	145
A dél-afrikai térség politikai természetrajza (2005)	156
The second scramble – A második versenyfutás Afrikáért (2008)	160
Dél-Afrika – Mentőöv Afrikának? (2005)	176
Dél-Afrika: az elszigeteltségtől a regionális hatalmi státuszig (2007)	192
Dél-Afrika: igazodás bőrszín szerint? (2004)	210
A hererók halálmenete (Egy alig számon tartott évforduló) (2004) ..	216
Az 1904-es entente cordiale, a gyarmatügyi kiegyezés (2007)	220
Dél-Afrika 1906–1907-es önkormányzathoz juttatásának historiográfiájához (2007)	227
A kenyai zavargások történelmi háttere (2008)	236
Kockázatos Afrika? Biztonságpolitika történeti megközelítésben (2005)	245
Nelson Mandela – a legnépszerűbb afrikai politikus (2008)	256
Ruanda – 10 év után (2004)	259
Korunk háborúi Afrikában (2006)	266
Sík Endre, Afrika történetírója (2006)	269
Az apartheid Dél-Afrikában (2008)	278
Afrika vallásai (2009)	287
A Millenniumi fejlesztési célok és Afrika (2008)	310
Összesített bibliográfia	327
Búr Gábor munkáinak a jegyzéke	347

Illusztrációk jegyzéke

1. Szfinx – Ahogy az afrikaiak látják a gyarmatosítást – újabb kori karikatúra	97
2. Kolonizáció Afrikában	98

3. Afrika a felosztás előtt és után	99
4. Bismarck a berlini konferencián felosztja a tortát – korabeli karikatúra	100
5. Így gyarmatosítottak az angolok – korabeli karikatúra	101
6. Fashoda 1898. A francia Piroskát a brit farkas várja – korabeli karikatúra	102
7. Így gyarmatosítottak a franciák és a belga király – korabeli karikatúra	103
8. Így gyarmatosítottak a németek – korabeli karikatúra	104
9. Láncravert hererók	105
10. Az iszlám elterjedése Afrikában	106
11. Kenya változatos etnikai térképe	107
12. Az „őrült versenyfutás” Afrikáért	108
13. Úton Fashoda felé, a Kongó és a Nílus vízváltóján át	109
14. A hagyományos kereskedelmi útvonalak Afrikában	110
15. A versenyfutás Afrikáért – mai szemmel	111
16. Dél-Afrika mai közigazgatási térképe	112